

Sectorplan Rechtsgeleerdheid:

Samenwerking en vernieuwing

Inhoud

Sectorplan Rechtsgeleerdheid

Het belang van de rechtswetenschap	55
Ontwikkelingen in de rechtswetenschap	55
Ontwikkelingen aan de juridische faculteiten	57
Onderzoek	57
Onderwijs	58
Personeel	58
SWOT-analyse en speerpunten	60
Speerpunt 1 Vergroten en versterken van de aanwas van jonge onderzoekers	63
Onderzoeksmaster en honoursmaster toeleveranciers	63
Onderzoekscapaciteit voor jonge onderzoekers	64
Key performance indicators	64
Speerpunt 2 Empirical Legal Studies	65
Key Performance Indicators	66
Speerpunt 3 Digital Legal Studies	67
Digital justice en digitale infrastructuur	67
Digitale transformatie: Privacy, gegevensbescherming, meningsvorming en cybersecurity	68
Key Performance Indicators	69
Speerpunt 4 Conflictoplossende instituties	69
Het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van de bestuurlijke instituties	70
Het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van de rechtspraak	71
Key performance indicators	72
Speerpunt 5 Transformatieve werking van globalisering in het recht	72
Transformatie van legitimiteit: democratie, rechtsstaat en verantwoordelijkheid	73
Verplaatsing van de behartiging van publieke belangen naar andere actoren	74
Effectieve rechtsbescherming	75
Key performance indicators	76
Speerpunt 6 Herijking van publieke belangen in private verhoudingen	77
Nieuwe uitdagingen	77
Key Performance Indicators	79
Implementatie, budget en beoordeling	80

Het belang van de rechtswetenschap

'Ubi iudicia deficiunt, incipit bellum' luidt de spreuk op het gebouw van de Hoge Raad aan het Korte Voorhout in Den Haag. Ze is ontleend aan Hugo de Groot en betekent, vrij vertaald: 'wanneer de rechtspraak faalt, begint de oorlog'. Het recht biedt naast instrumenten om bestuurlijk effectief te kunnen opereren, ook belangrijke waarborgen tegen willekeur en machtsmisbruik. Deze waarborgen zijn bijvoorbeeld de in de Grondwet vastgelegde Trias Politica en in de verdragen vastgelegde mensenrechten.

Wetgeving, rechtspraak en rechtshandhaving zijn in Nederland van zeer hoog niveau. Nederland scoort hoog op de Rule of Law ¹ Index van het World Justice Project, dat jaarlijks onderzoek laat verrichten naar de mate waarin landen zich conformeren aan de Rule of Law. Het onderzoek omvat 113 landen wereldwijd. Nederland staat sinds 2016 op de vijfde plaats in deze index, na Denemarken, Noorwegen, Finland en Zweden. De hoge kwaliteit van het rechtssysteem is van grote betekenis voor het welzijn van burgers. Zoals in deel A van dit rapport al is gesteld, hangt de mate van het welbevinden van de burgers van een land sterk samen met een sterke democratische rechtsstaat, de kwaliteit van het openbaar bestuur en de individuele vrijheid die burgers ervaren.² Nederland behoort internationaal tot de landen waarvan de burgers het hoogste niveau van welbevinden ervaren.³ Maar een goed functionerend rechtssysteem is ook zeer belangrijk voor de welvaart in een land. Uit onderzoek van Van Velthoven ⁴ blijkt de economische waarde van een goed georganiseerde juridische infrastructuur. Bescherming van private eigendomsrechten tegen derden en tegenover de staat en het functioneren van de rechtspraak dragen in hoge mate bij aan de verschillen in welvaart tussen landen.

Het recht is echter geen rustig bezit. Digitalisering, globalisering en veranderingen in de sociale en economische verhoudingen nopen steeds tot heroverwegen en bijstellen van juridische instrumenten en waarborgen. Het op hoog niveau houden van het bestaande stelsel kan alleen bij de gratie van een hoog ontwikkelde rechtswetenschap. Daarvoor zijn sterke juridische faculteiten, die uitstekende rechtswetenschappers afleveren, onontbeerlijk. In landen die geen sterk ontwikkelde rechtswetenschap kennen, zoals bijvoorbeeld de voormalige Sovjet-republieken en sommige Oostbloklanden, is het bijzonder moeilijk gebleken om een open samenleving en een solide rechtsstaat tot stand te brengen en te behouden.

Ontwikkelingen in de rechtswetenschap

In het universitaire bestel is de rechtswetenschap zich aan het herpositioneren ten opzichte van de andere disciplines. De sterke oriëntatie op tekstinterpretatie en de ontwikkeling van normatieve kaders voor wetgeving en rechtspraak blijft belangrijk. Er zijn echter ontwikkelingen in wetenschap en maatschappij die vragen om een heroriëntatie. De toenemende behoefte van de overheid aan relevante informatie over de samenleving als basis voor evidence based beleidsbeslissingen is daar een voorbeeld van. Ook maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden de rechtswetenschap, waaronder de steeds verder toenemende digitalisering, de verdergaande democratisering, de effecten van toenemende internationalisering en globalisering en de nadruk op regulering via de markt in plaats van door de overheid.

1 <https://worldjusticeproject.org>

2 Veenhoven, R. (2015). Informed pursuit of happiness: What we should know, do know and can get to know. *Journal of Happiness Studies*, 16 (4) 1035-1071.

3 Helliwell, J., Layard, R., & Sachs, J. (2018). *World Happiness Report 2018*. New York: Sustainable Development Solutions Network.

4 Van Velthoven, B.C. (2014). *De waarde van de juridische infrastructuur voor de Nederlandse economie*. Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.

Naast doctrinair onderzoek neemt de behoefte aan empirisch juridisch onderzoek toe. Het inzicht groeit dat enerzijds juridische analyses mede gebaseerd dienen te zijn op empirisch materiaal en anderzijds dat juridische vraagstukken mede bepalend dienen te zijn voor empirisch onderzoek. Voor een effectieve wet- en regelgeving is het van groot belang dat de effecten van het uitgezette beleid worden gemeten en getoetst. Ook in de rechtspraak is veel meer behoefte aan empirisch inzicht in de effectiviteit en efficiëntie van de rechterlijke organisatie. Dit type onderzoek vraagt echter om kennis en onderzoekvaardigheden waarover juridisch onderzoekers over het algemeen niet beschikken. Dit soort onderzoek wordt veelal uitgevoerd door wetenschappers met een economische of sociaalwetenschappelijke achtergrond. Deze wetenschappers slagen er echter niet altijd in de vanuit juridisch oogpunt juiste vragen te stellen en hun onderzoeksresultaten te vertalen naar concrete juridische stappen. Om hierin beter te kunnen voorzien is het ELS-initiatief (Empirical Legal Studies) ontwikkeld. Dit wordt niet alleen gesteund door vertegenwoordigers van de kerndisciplines van de rechtswetenschap, maar ook door belangrijke representanten van de rechtspraak, waaronder leden van de Hoge Raad.

De digitalisering van de samenleving is in de afgelopen jaren in een stroomversnelling gekomen en heeft ingrijpende gevolgen voor zowel de rechtswetenschap als de rechtspraak. Digitalisering moet in dit verband breed worden verstaan: het omvat zowel de opkomst van nieuwe technologieën, als de ontwikkeling van onderzoeksmethoden gericht op de veilige analyse van data in de juridische praktijk en in het onderzoek. Door deze ontwikkelingen kunnen fundamentele aspecten van het rechtssysteem, zoals bijvoorbeeld zorgvuldige besluitvorming, onder druk komen te staan. De vraag is of en hoe het recht in staat is om digitalisering te faciliteren op een zodanige wijze dat de publieke en private belangen in de samenleving gewaarborgd blijven.

De verwachtingen over het conflictoplossend vermogen van de rechtsstatelijke instituties zijn hoog. De burgers verwachten effectieve en snelle oplossingen voor grote en nieuwe maatschappelijke problemen. Daarvoor wordt een steeds groter beroep gedaan op de rechtspraak. Daar staat tegenover dat onder de bevolking het idee leeft dat overheidsinstituties hun voeling met de samenleving kwijt zijn. Discussies omtrent vertrouwen in de overheid, het politieapparaat en de rechterlijke macht getuigen daarvan. De vraag is hoe de slagkracht van de instituties verbeterd kan worden om hun gezag in een polariserende samenleving te behouden.

Globalisering biedt burgers toegang tot producten en diensten die in een nationale staat ondenkbaar waren, maar het heeft ook nadelige gevolgen in de sfeer van economie, milieu en migratie. Globalisering gaat gepaard met een verschuiving van effectieve macht naar private en semipublieke actoren die zich vergaand onttrekken aan de traditionele nationale en internationale rechtssystemen. Elk van deze verschijnselen dwingt tot aanpassing van deze traditionele rechtssystemen. Hoewel in de afgelopen decennia in Nederland veel juridisch onderzoek is verricht naar de verschillende aspecten van globalisering blijkt de adaptatie van rechtssystemen een uiterst ingewikkeld proces te zijn en liggen er op dit gebied nog veel onbeantwoorde vragen.

Onder invloed van het neoliberale denken wordt veel nadruk gelegd op ordening via marktmechanismen. Niet vooraf gegeven algemene publieke regels, maar bijzondere, privaot ontwikkelde arrangementen zouden beter aansluiten bij concepten van autonomie en individualiteit en effectiever en efficiënter zijn. Daarbij rijst de vraag hoe publieke belangen in deze steeds verder privatiserende verhoudingen beschermd moeten of kunnen worden.

Mede onder invloed van de eerdergenoemde 'vermarkting' is verruiming van expertises een aandachtspunt geworden. De vraag naar een bredere, multidisciplinair opgeleide jurist, de *T-shaped Lawyer*, is door het afnemend veld prominent op de agenda gezet. Dit stelt de faculteiten voor de uitdaging om enerzijds voldoende aandacht te besteden aan het positieve recht en de daaraan ten grondslag liggende beginselen en systemen (met oog op het civiel effect). Anderzijds stelt dit faculteiten voor de uitdaging om enig inzicht in methode en inhoud van andere disciplines bij te brengen.

Het voorgaande maakt duidelijk dat een strategische heroriëntatie van de rechtswetenschap aan de orde is. De veranderingen in de wetenschappelijke en maatschappelijke context nopen hiertoe. Veel nationale en internationale conferenties getuigen hiervan. Er is gerichte aandacht voor multidisciplinaire samenwerking en voor reflectie op de juridische methodologie. Er wordt samengewerkt met en laat zich door maatschappelijke partners adviseren over voor het onderzoek relevante ontwikkelingen. De rechtswetenschap bezint zich op de rol en competenties van de juridisch professional.

Ontwikkelingen aan de juridische faculteiten

Momenteel wordt de rechtswetenschap beoefend aan tien Nederlandse universiteiten: Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR); Maastricht University (UM); Open Universiteit (OU); Radboud Universiteit Nijmegen (RU); Rijksuniversiteit Groningen (RUG); Tilburg University (TiU); Universiteit Leiden (UL); Universiteit Utrecht (UU); Universiteit van Amsterdam (UvA) en Vrije Universiteit (VU). Rechtsgeleerdheid is op alle universiteiten ondergebracht in een afzonderlijke faculteit met uitzondering van Utrecht, waar Rechtsgeleerdheid een van de drie departementen is binnen de faculteit Recht, Economie, Bestuur & Organisatie, en van de Open Universiteit waar Rechtsgeleerdheid deel uitmaakt van de faculteit Cultuur- en Rechtswetenschappen. Gemakshalve wordt in het vervolg gesproken van faculteiten.

Onderzoek

Juridisch onderzoek is sterk probleemgestuurd. Het begint met iets wat als probleem wordt ervaren, door de onderzoeker, de onderzoeksgroep, of de 'samenleving'. Er is daarbij steeds meer sprake van methoden-pluralisme, variërend van klassiek-juridisch tot multi-, inter- of transdisciplinair. Het onderzoek kent een breed palet aan publicatievormen. Van gerefereerde wetenschappelijke artikelen, vakpublicaties, populariserende stukken, handboeken voor het onderwijs en/of de rechtspraktijk, monografieën tot adviesrapporten, preadviezen en blogs. De rechtswetenschap werkt niet met landelijk erkende tijdschriftenlijsten en daarbij passende A, B, C -rankings, maar faculteiten werken wel met lijsten van toptijdschriften passend bij specifieke subdisciplines, zoals internationaal recht, Europees recht, rechtsfilosofie, rechtsinformatica, mensenrechten en criminologie⁵.

De diversiteit in de onderzoeksprogrammering is groot. Sommige faculteiten duiden zichzelf aan als een onderzoekscentrum, anderen doen dat niet. In elk geval zijn er vaak diverse onderzoeksinstituten aan de faculteiten verbonden. Naast de onderzoeksprogramma's van instituten zijn er doorgaans separate onderzoekprogramma's van een of meer 'vakgroepen'. Soms zijn er dan ook nog door de universiteit vastgestelde – faculteit overschrijdende – profilerings- of focusgebieden. Het beeld wordt nog meer divers doordat wetenschappers deelnemen aan nationale en internationale samenwerkingsverbanden, zoals bijvoorbeeld de onderzoekschool *Ius Commune*, waarin de juridische faculteiten van Maastricht, UvA, Utrecht en de KU Leuven participeren. Zo is er sprake van een breed scala aan onderzoekprogramma's. In 2016-2017 heeft de landelijke visitatie van het rechtswetenschappelijk onderzoek plaats gevonden. De beoordelingen van alle onderzoeksprogramma's variëren van goed tot excellent⁶.

In 2015 verscheen het KNAW-advies *Ruimte voor ongebonden onderzoek. Signalen uit de Nederlandse wetenschap*, een vervolg op het in 2013 verschenen KNAW-advies *Effecten van universitaire profilering en topsectorenbeleid op de wetenschap in Nederland*. In het advies van 2013 werd onder meer de zorg geuit dat sommige gebieden van de

5 Zie pagina 15 voor de citatie-impact van rechten en criminologie.

6 Van Genugten, W. (2017). *Aanhaken waar het kan, eigen(zinnig)heid waar gepast. Ontwikkelingen in de Rechtswetenschap en de visitatie ervan*.

wetenschappelijke kaart zouden kunnen verdwijnen, dan wel onvoldoende ruimte zouden krijgen om onderzoek en onderwijs van goede kwaliteit te leveren ten gevolge van het wetenschaps- en innovatiebeleid dat door de overheid was ingezet. In het adviesrapport van 2015 concludeert de door de KNAW ingestelde adviescommissie dat er weinig of geen echte witte vlekken zijn, in de zin van vakgebieden die ten onrechte zijn verdwenen of op korte termijn zullen verdwijnen. De commissie heeft wel een aantal gebieden in kaart gebracht, die als gevolg van het huidige beleid in de knel dreigen te komen en daarom extra aandacht behoeven. De commissie spreekt niet van 'witte vlekken', maar van 'signaalgebieden'. Signaalgebieden komen in alle wetenschapsgebieden voor, maar nijpend is onder meer de situatie bij Nederlands recht. Als redenen daarvoor worden de sterke afhankelijkheid van studentenaantallen, de geringe tweede geldstroom en beperkte derde geldstroom genoemd.

Onderwijs

Juridische faculteiten zijn studentrijke faculteiten. In de afgelopen tien jaar fluctueerde het aantal ingeschreven studenten tussen de 26.000 en 28.000. Jaarlijks stromen circa 5.000 studenten de bachelor in. Daarmee is het HOOP-gebied 'Recht' jaarlijks goed voor ruim 10 procent van de studenten. De verhouding tussen vrouwelijke en mannelijke studenten is ongeveer 60/40 procent.⁷

Naast de grootste opleiding Nederlands Recht bieden enkele faculteiten bachelor- en masteropleidingen Fiscaal Recht, Notarieel Recht en Criminologie aan. De meeste faculteiten bieden daarnaast Engelstalige opleidingen aan die zich primair op het Europese of internationale recht richten. Het aanbod van masteropleidingen en -programma's/tracks bestaat uit 190 programma's. De professionele masteropleidingen zijn eenjarig. Een aantal faculteiten biedt daarnaast tweejarige onderzoeksmasters aan. In 2017-2018 vond de accreditatie van het rechtsgeleerde onderwijs plaats. Het accreditatieproces wordt in maart 2019 afgerond. De voortekenen voor een goede uitkomst zijn gunstig.

Personeel

Alle faculteiten streven naar een diverse samenstelling van hun personeelsbestand, waarbij diversiteit wordt geduid als – onder meer – gender, leeftijd en etniciteit.

Het gemiddelde aandeel vrouwelijke medewerkers in de totale WP-bezetting varieert van faculteit tot faculteit tussen de 40 en 53 procent.⁸ Naarmate vrouwen verder doorstromen binnen de wetenschappelijke carrièrelijn neemt hun aandeel af. Aan veel faculteiten bedraagt het percentage vrouwelijke werknemers in de functie van docent of universitair docent/onderzoeker (UD) tussen de 50 tot wel 65 procent. Het aantal vrouwelijke hoogleraren blijft echter achter en varieert van 19 tot 35 procent. Om deze reden stellen de faculteiten zichzelf als doel dat de komende zes jaar tenminste 50 procent van de nieuwe hoogleraren vrouw zal zijn en dat het landelijke aandeel vrouwelijke hoogleraren zal stijgen met minimaal 5 procent (van 28 in 2018 tot 33 procent in 2024).

Zo eenvoudig als de cijfermatige onderbouwing van het thema 'gender' is, zo ingewikkeld ligt het voor andere thema's onder de brede noemer 'inclusiviteit'. De (migratie-)herkomst van het wetenschappelijk personeel wordt niet geregistreerd. De faculteiten vinden de inzet van medewerkers met een migratieachtergrond en/of andere cultuur echter wel heel belangrijk. Het belang van rolmodellen in zowel onderwijs als onderzoek is groot; de creativiteit, vitaliteit en kwaliteit van onderwijs en onderzoek zijn gebaat bij een diverse samenstelling van groepen. Vanwege de afwezigheid van betrouwbare data is het niet eenvoudig scherpe targets te formuleren, maar de juridische faculteiten gaan een inspanningsverplichting aan om een meer diverse samenstelling van het personeelsbestand te bevorderen. Zij zullen hun commitment vastleggen in hun selectie- en waarderingsbeleid.

7 VSNU/CBS, 1cijferHO2017 (Selectie: soort inschrijving HO-1).

8 Opgave Juridische faculteiten, oktober 2018.

In alle faculteiten wordt de werkdruk als hoog tot te hoog ervaren. Veel genoemde oorzaken zijn de regel-, administratie- en controledruk in onderwijs en de aanvraagdruk in onderzoek. Ook de onderwijslast is zwaar, de staf-student ratio's voor onderwijs variëren van 1:30 tot 1:47 studenten. Daarnaast leiden veel tijdelijke contracten tot onzekerheid en ontevredenheid bij medewerkers en leggen deze extra druk op de zittende staf om – telkens opnieuw – nieuwe collega's in te werken.

Op alle juridische faculteiten bestaan grote zorgen over de aanwas van jonge onderzoekers. In de eerste geldstroom kunnen steeds minder middelen worden vrijgemaakt voor promovendi en promotietrajecten duren relatief lang. De gemiddelde promotieduur over de laatste 10 jaar ligt voor de rechtswetenschap op 68 maanden. De laatste paar jaar is een licht dalende trend zichtbaar. In vergelijking met de andere sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen (Economie: 56; G&M: 62 en T&C 65) presteert de rechtswetenschap het minst goed.

Gemiddelde promotieduur in maanden, VSNU, naar HOOP-gebied en jaar van promotie

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
LAND	61	61	61	62	59	60	64	63	58	61
NATU	61	62	62	62	61	62	61	60	57	58
TECH	55	58	57	58	58	57	58	58	60	60
GEZO	61	61	61	62	62	63	63	63	60	62
ECON	56	57	58	54	56	56	54	55	58	58
RECH	66	70	69	72	69	69	68	67	66	64
G&M	61	60	63	64	60	62	63	63	62	62
T&C	63	67	65	64	71	64	66	64	64	63
Tot.	59	60	60	61	60	60	61	61	60	60

De afhankelijkheid van externe financiers als NWO en ERC blijft een voortdurende bron van zorg. Succes in de tweede geldstroom is er slechts in bescheiden mate en is vrij onevenwichtig verdeeld over de verschillende rechtsgebieden. Tot op heden participeren geen rechtswetenschappers in gehonoreerde Zwaartekrachtprogramma's.

In de jaren 2014 tot en met 2018 zijn in totaal 25 Veni's, 7 Vidi's en 2 Vici's toegekend binnen het vakgebied Recht. De onderzoeksgebieden waarin de subsidies zijn toegekend zijn met name meer internationaal georiënteerde subdisciplines, zoals: (internationaal) strafrecht, internationaal en Europees recht, mensenrechten, criminologie en rechtstheorie. In hetzelfde tijdsbestek zijn acht ERC Starting Grants en drie ERC Consolidators verworven op het gebied van internationaal belastingrecht, informatierecht, internationaal handelsrecht, rechtstheorie en criminologie.

De vrees bestaat dat de rechtswetenschap op termijn onvoldoende in staat is om gekwalificeerde onderzoekers aan te trekken om de kwaliteit van het rechtswetenschappelijke onderzoek en onderwijs op peil te houden. Vooral voor de kerngebieden van het Nederlands recht – privaatrecht, staats- en bestuursrecht, strafrecht en fiscaal recht - wordt het steeds moeilijker gepromoveerde kandidaten te interesseren in een carrière in de wetenschap. Vacatures voor UD's privaatrecht, strafrecht, staatsrecht, bestuursrecht evenen meestal weinig reacties op. In het Fiscaal recht kunnen omvangrijke vacatures vaak niet worden vervuld. Met enige regelmaat worden vacatures teruggetrokken, wordt gekozen voor de tijdelijke oplossing van niet-gepromoveerde docenten en gewacht op het afronden van het proefschrift van een geschikte kandidaat die vervolgens als UD aan de slag kan. Gesteld uiteraard dat de promovendus/beoogd UD kiest voor de wetenschap en niet voor een carrière buiten de academie. De aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt is groter voor juristen dan voor jonge onderzoekers in aanpalende disciplines (met uitzondering van Economie).⁹

Het bruto maandsalaris van een eerstejaars advocaat-stagiair bij gerenommeerde advocatenkantoren als Houthoff of CMS bedraagt respectievelijk € 3.594 en € 3.352 tegen een bruto maandsalaris van een eerstejaars promovendus van € 2.266. Een vierdejaars stagiair verdient een bruto maandbedrag bij genoemde kantoren van respectievelijk € 4.882 en € 5.093.¹⁰ Afgezien van dit soort salarissen voor talentvolle jonge afgestudeerden blijkt uit arbeidsmarktonderzoek van de VSNU dat het gemiddelde bruto maandsalaris van een WO-afgestudeerde anderhalf jaar na afstuderen € 2.865 bedraagt.¹¹ Dat bedrag ligt nog steeds substantieel hoger dan wat een universiteit haar promovendi kan bieden.

SWOT-analyse en speerpunten

De Raad van Decanen is sinds augustus in totaal vier maal bij elkaar gekomen en heeft bovenstaande ontwikkelingen in het recht en in de rechtswetenschap in extenso besproken. De raad ziet een belangrijke rol weggelegd voor de rechtswetenschap om een nationaal en internationaal leidende bijdrage te leveren aan de versterking van de rechtsstaat. De raad heeft een aantal urgente vragen geïdentificeerd die leven in de samenleving als gevolg van de toegenomen digitalisering, het probleemoplossend vermogen van de juridische instituties, de globalisering in het recht en de publieke belangen in private verhoudingen. Ze hechten groot belang aan de kracht van hun doctrinaire onderzoek, maar onderkennen ook de noodzaak van empirisch juridisch onderzoek, zowel voor de wetenschap als voor de rechtspraak, waar ze nauwe banden mee onderhouden. Ze willen daar graag in investeren. Om dit daadwerkelijk op te kunnen pakken, is het wel van groot belang dat de wetenschappelijke onderzoeksbasis substantieel wordt versterkt, want de sector Recht heeft een serieus probleem met de financiering van zijn onderzoekscapaciteit en met het aantrekken van jonge onderzoekers. De werkdruk als gevolg van de grote studentenaantallen die van kwalitatief goed onderwijs -gevoed door onderzoek- moeten worden voorzien, blijft een doorlopend punt van zorg. Het belang van diversiteit in de samenstelling van het personeelsbestand onderschrijven de decanen volledig, maar ze constateren ook dat er op het gebied van gender en etniciteit nog het nodige te winnen is. Een samenvatting van de bevindingen van de decanen is te zien in bijgaande SWOT-analyse.

9 Van Scherrenburg, M., Van der Werff, S & Zwetsloot, J. (2018). *Grote verschillen in arbeidsmarktpositie academici*. Amsterdam: SEO. Zie ook www.seo.nl/expertise/studie-werk.

10 Advocatie Magazine (2018). *De stand van de Advocatuur en het Notariaat*. Zie: www.advocatie.nl/stand-van-de-advocatuur-en-het-notariaat-2018-feiten-cijfers-en-leesvoer..

11 Academici op de arbeidsmarkt. Rapport Aansluiting arbeidsmarkt. VSNU-rapport (2016). *Academici op de arbeidsmarkt. Rapport aansluiting arbeidsmarkt*. Den Haag: VSNU.

SWOT van de sector

Sterktes	Zwaktes
<ol style="list-style-type: none"> 1. De rechtswetenschap is van eminent belang voor het behoud van een hoogwaardige democratische rechtsstaat, en daarmee indirect ook voor het welzijn en voor de welvaart van de Nederlandse burger. 2. Het rechtswetenschappelijk onderzoek en onderwijs is goed tot excellent. 3. De banden met maatschappelijke partners zijn van oudsher nauw, de aansluiting met en de impact op het juridische veld is goed. 4. De samenwerking tussen de juridische faculteiten is goed ontwikkeld.	<ol style="list-style-type: none"> 1. De aanwas van jonge onderzoekers staat zwaar onder druk door gebrek aan eerste geldstroom financiering en door de concurrentie van het afnemend veld. 2. De aanwas van jonge onderzoekers in de tweede geldstroom is gering door de lage slagingskans. 3. De onderzoekscapaciteit voor jonge onderzoekers is klein door onvoldoende eerste geldstroom middelen en door een te grote onderwijslast. 4. De rechtswetenschappers hebben onvoldoende know how op het gebied van empirisch-juridisch onderzoek, terwijl de behoefte aan <i>evidence based law</i> in wetenschap en maatschappij groeit. 5. Er zijn te weinig vrouwelijke hoogleraren. Ook zijn er weinig medewerkers met een migratie-achtergrond in alle functiecategorieën.
Kansen	Bedreigingen
<ol style="list-style-type: none"> 1. Urgente maatschappelijke vraagstukken op het gebied van digitalisering, globalisering, balans tussen publiek en privaatrecht, gezag en effectiviteit van instituties, vragen om oplossingen. 2. In de rechtswetenschap is er een stevige basis in het doctrinaire onderzoek, maar ook is er veel ervaring met en gerichte belangstelling voor meer multi- en interdisciplinaire samenwerking. 3. Focus en massa in het onderzoek bevordert efficiency en effectiviteit van onderzoek.	<ol style="list-style-type: none"> 1. De geringe omvang van de onderzoekscapaciteit maakt het onmogelijk sterk in te zetten op externe financieringsbronnen voor jonge onderzoekers. 2. Het verslechterde imago van de academische carrière door tijdelijkheid van aanstellingen en toegenomen werk- en prestatiedruk leidt tot een toenemend gebrek aan gepromoveerde stafleden. 3. Gebrek aan gepromoveerden betekent een bedreiging van de onderwijskwaliteit en zet de voor de academie onlosmakelijke verbinding tussen onderzoek en onderwijs zwaar onder druk.

De decanen hebben de mogelijkheid van het adresseren van deze thema's in een sectorplan Rechtsgeleerdheid met beide handen aangegrepen en in onderlinge afstemming zeven speerpunten gedefinieerd waarin hun faculteiten in verschillende samenstellingen de komende zes jaar zullen investeren.

Er is sprake van twee sectordoorsnijdende HR-speerpunten waaraan elke faculteit groot belang hecht en waaraan de faculteiten allemaal zullen meewerken. Het eerste speerpunt is: 'Vergroten en versterken van de aanwas van jonge onderzoekers'. Het tweede speerpunt is: 'Diversiteit/Inclusiviteit' en dan met name de doorstroming van vrouwelijke wetenschappers naar de hoogste functiecategorieën en de vertegenwoordiging van wetenschappers met een migratieachtergrond in alle functiecategorieën. De beoogde targets voor een betere vertegenwoordiging van deze groepen binnen de wetenschappelijke staf worden verdisconteerd binnen de andere speerpunten. Daarnaast hebben de decanen één methodologische en vier thematische speerpunten gedefinieerd:

- Empirical Legal Studies
- Digital Legal Studies
- Conflictoplossende instituties
- Transformatieve werking van globalisering in het recht
- Herijking van publieke belangen in private verhoudingen.

Deze speerpunten zijn voor de hele sector van belang, maar concentratie en taakverdeling zal de effectiviteit van inzet van onderzoekcapaciteit versterken. Naast de eerdergenoemde gezamenlijke speerpunten 'Aanwas van jonge onderzoekers' en 'Diversiteit' hebben de decanen op basis van hun eigen facultaire strategie en expertise een keuze gemaakt voor maximaal twee speerpunten en deze in samenspraak met elkaar nader uitgewerkt ten behoeve van dit sectorplan. De verdeling van de speerpunten over de faculteiten is opgenomen in onderstaande tabel.

Keuzes voor speerpunten

	RUG	UvA	VU	EUR	UL	UU	TiU	RU	OU	UM
Aanwas jonge onderzoekers	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Diversiteit	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Empirical Legal Studies	●		●	●	●	●				
Digital Legal Studies		●					●	●		●
Conflictoplossende instituties					●	●		●		
Transformatieve werking van globalisering in het recht		●					●		●	●
Herijking van publieke belangen in private verhoudingen	●			●						

De Raad van Decanen is van mening dat hij met deze speerpunten een krachtige impuls zal geven aan de versterking van de rechtstaat en daarmee aan de concurrentiekracht van Nederland, zowel in nationaal als internationaal perspectief. Een nadere uitwerking van de speerpunten volgt hierna.

Speerpunt 1 Vergroten en versterken van de aanwas van jonge onderzoekers

De mogelijkheden om promovendi in de eerste geldstroom aan te stellen zijn in alle faculteiten afgenomen. Het beleid is er steeds meer op gericht om via de tweede en derde geldstroom de aanwas van jonge onderzoekers te vergroten. Aan deze werkwijze kleven voor- en nadelen. Het aangaan van de competitie met andere wetenschappers, ook internationaal, is leerzaam en bevordert de kansen in subsidietrajecten in de latere loopbaan. Samenwerking met partijen in de maatschappij is nuttig en beïnvloedt de impact van het verrichte onderzoek positief. De kans op succes in de verschillende programma's voor persoonlijke subsidies is echter redelijk ongewis. Weliswaar scoort de rechtswetenschap in vergelijking met andere sociale en geesteswetenschappen niet veel slechter, maar de overall percentages van succesvolle aanvragen zijn laag. De wel gehonoreerde aanvragen liggen vaak niet op het terrein van de kerngebieden van het recht wat druk zet op cruciale juridische onderzoeksterreinen en op het feit dat jonge wetenschappers die de subsidies hebben verworven veelal van internationale herkomst zijn. De vraag rijst ook of er voldoende promovendi met een Nederlandstalige achtergrond zijn met oog op doorstroming naar hogere functies binnen de academie en met het oog op het doceren aan Nederlandstalige opleidingen met het civiel effect. Dezelfde vraag kan gesteld worden over de uitstroom naar het afnemend veld dat gezien het belang van het Nederlands recht niet zomaar kan internationaliseren. In een aantal vakgebieden, zoals bijvoorbeeld ondernemingsrecht of fiscaal recht, staat de instroom in een promotietraject en in de UD-fase onder zware druk door de sterk concurrerende arbeidsmarkt die vaak aantrekkelijkere – materiële en immateriële - arbeidsvoorwaarden kan bieden dan universiteiten.

Behalve de instroom zijn ook de lange doorlooptijd van promotietrajecten (gemiddeld 68 ¹² maanden) en de uitval (rendement na 6 jaar ligt rond de 48 procent ¹³) een bron van zorg. De promotiecultuur van promoveren op omvangrijke monografieën kan daar mede debet aan zijn, maar ook de selectie van kandidaten, de kwaliteit van de PhD-opleiding, een te grote onderwijslast en de begeleiding door promotores zijn mogelijke oorzaken.

Onderzoeksmaster en honoursmaster toeleveranciers

Er zijn drie goedlopende onderzoeksmasters (UU, RUG, RU) die kunnen bogen op goede tot excellente evaluaties. De juridische faculteiten zijn van mening dat doorstroming vanuit de onderzoeksmasters een mogelijke oplossing kan bieden voor zowel de instroom in een promotietraject als het rendement ervan. De studenten van deze masters hebben intrinsieke belangstelling voor het verrichten van onderzoek en hebben in hun opleiding ervaring opgedaan met onderzoeksdesign en -methodologie. Specifiek aandachtspunt daarbij is dat juristen vaak meer gericht zijn op de rechtspraktijk dan op onderzoek en dat de instroom in en uitstroom vanuit deze programma's thans niet voldoende is om een hogere doorstroom naar de PhD-opleiding te genereren. De uitstroom uit de onderzoeksmasters is zeer laag met een gemiddelde van circa dertig afgestudeerden per jaar in de laatste vijf jaar¹⁴. Voor de groei van voor onderzoek goed voorbereide afgestudeerden moet dan ook worden ingezet op een substantiële instroom en uitstroom van studenten uit de onderzoeksmasters.

Niet alle goede bachelorstudenten met een gerichte onderzoeksbelangstelling kiezen echter voor een onderzoeksmaster. Zo is er een niet onbelangrijke groep uitstekende studenten die een of twee professionele masters volgen of voor een honours traject binnen een master kiezen. Met de extra's van het honours traject kunnen zij eveneens goed zijn toegerust voor een promotietraject. Voor de versterking van het onderzoekskarakter van honours trajecten is het wel noodzakelijk dat er extra ruimte wordt gemaakt voor methodische vraagstukken en voor de masterthesis.

12 Zie de tabel op pagina 57.

13 VSNU, Jaaropgaven werknemerpromovendi t/m 2015, Instroom en rendement, HOOP-gebied Recht.

14 Opgave Juridische faculteiten, oktober 2018.

In dit verband is de ontwikkeling van een tweejarige *T-shaped Honours* master met een uitgebreid onderdeel onderzoek en onderzoeksmethodologie en met inhoudelijke aansluiting op de speerpunten van dit sectorplan een buitengewoon belangrijke mogelijkheid om een grotere instroom in de PhD-trajecten te genereren.

De juridische faculteiten hebben het voornemen één landelijke tweejarige *T-shaped Honourmaster* (werktitel) te ontwikkelen en zullen daarvoor een beroep doen op de mogelijkheid van het verkrijgen van vrijstelling van de macrodoelmatigheidstoets, zoals vastgelegd in artikel 9 van de nieuwe Regeling Macrodoelmatigheid 2018.

Onderzoekscapaciteit voor jonge onderzoekers

Na afronding van de promotie bestaan op vrijwel alle faculteiten ruime mogelijkheden om door te stromen naar de functie van universitair docent/onderzoeker (UD). De omvang van de onderzoekscomponent in de taakstellingen is in veel faculteiten echter zo beperkt (gemiddeld rond de 30% met uitschieters naar beneden tot 20% en naar boven tot 38%) dat het voor startende UD's zeer moeilijk is een mooie onderzoekportefeuille op te bouwen binnen een redelijke termijn. Dit is ongunstig, zowel voor het carrièreperspectief van de individuele wetenschappers, als voor de concurrentiekracht van faculteiten die steeds afhankelijker worden van tweede en derde geldstroom onderzoekfondsen op landelijk en Europees niveau. Het creëren van postpromotieplaatsen moet een oplossing bieden voor het vergroten van de onderzoekscapaciteit voor jonge onderzoekers.

Key performance indicators

- Concentreren van vier tot vijf onderzoeksmasters op landelijk niveau, elk met een duidelijk onderscheidend profiel.
- Genereren van een stabiele instroom van twintig studenten per onderzoeksmaster per jaar en verhogen van de uitstroom naar vijftig afgestudeerden (na drie jaar) en tachtig afgestudeerden (na zes jaar).
- Versterken van het onderzoeksprofiel van de bestaande honours mastertrajecten en genereren van een uitstroom uit deze programma's van twintig afgestudeerden per jaar.
- Vergroten van het landelijke aantal eerste geldstroom promotieplaatsen met veertig plaatsen.
- Terugdringen van de mediane verblijfsduur per eerste geldstroom promotietraject van thans 68 maanden naar 62 maanden na 3 jaar en 56 maanden na 6 jaar.
- Creëren van dertig postpromotieplaatsen met een looptijd van drie tot vijf jaar (taakstellingen met minimaal 50% onderzoek) ten bate van het indienen van dertig Veni-aanvragen.

Speerpunt 2 Empirical Legal Studies

Van oudsher bestuderen en interpreteren rechtswetenschappers juridische bronnen. De techniek die het mogelijk maakt met een redelijke graad van aannemelijkheid te voorspellen hoe een andere jurist verdragen, wetten en rechterlijke uitspraken zal toepassen en interpreteren wordt doctrinaire analyse genoemd. Zowel in de wetenschap als in de praktijk verrichten juristen doctrinaire analyse, ze bestuderen de overwegingen die ten grondslag liggen aan wetgeving, vergelijken (soms over landsgrenzen heen) wetten en uitspraken van rechters en bezien of rechtsbeginselen (of gevolgtrekkingen aangaande bepaalde leerstukken) kunnen worden geformuleerd die voor de verdere rechtsvorming van belang zijn. In toenemende mate wordt de doctrinaire methode aangevuld met andere methoden, waaronder de empirische, en wordt ook de samenwerking met andere wetenschappen, waaronder de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen opgezocht.

Als zich nieuwe maatschappelijke verschijnselen voordoen, moet recht worden gevormd. Bij die rechtsvorming heeft de doctrine onder meer behoefte aan empirische onderbouwing. In Nederland wordt echter vrijwel geen systematisch onderwijs gegeven aan juristen in empirie en empirische methoden. Tot op heden zijn het dan vooral ook onderzoekers met een sociaalwetenschappelijke achtergrond die empirische methoden hanteren om het recht te bestuderen en te voeren. Probleem is dat deze onderzoekers er niet altijd in slagen de vanuit juridisch oogpunt juiste vragen te stellen en hun onderzoeksresultaten te vertalen naar concrete juridische stappen. De juristen zouden dus zelf meer aan het roer moeten staan. Een ander aandachtspunt is dat resultaten van empirisch onderzoek slechts beperkt tot de rechtspraktijk doordringen. Bedrijfsjuristen, rechters en advocaten vinden empirisch juridisch onderzoek wel van belang voor het goed functioneren van de rechtspraktijk. Praktijkjuristen missen echter vaak de kennis om onderzoeksbevindingen te vertalen naar implicaties voor het recht en de rechtspraktijk.¹⁵

Empirical Legal Studies (ELS) staat voor een stroming in het rechtswetenschappelijk onderzoek waarin empirisch juridisch onderzoek (kwalitatief en kwantitatief) wordt gedaan naar:

- de assumpties die aan het recht ten grondslag liggen;
- de wijze waarop het recht wordt toegepast en
- de effecten van het juridisch systeem en het recht in de 'echte' wereld.¹⁶

ELS legt ook de verbinding tussen wetenschappers die de inzichten uit empirische data willen begrijpen en benutten en de wetenschappers die de data genereren. Dit wordt ook wel de secundaire ELS genoemd.¹⁷

Het belang van ELS is groot. Dat geldt in wetenschappelijk en maatschappelijk opzicht. Meer onderzoek naar en inzicht in het functioneren van het recht en in de effectiviteit van rechtsregels en procedures draagt bij aan een verbetering van het wetgevingsproces en de rechtspraktijk (evidence-based law). Het belang daarvan komt onder meer tot uitdrukking in de adhesieverklaring voor meer ondersteuning van ELS, onderschreven door de Raad voor de Rechtspraak, de Directie Wetgeving van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, het Parket-Generaal en het Studiecentrum Rechtspleging.¹⁸ (Internationaal) strategisch is ELS interessant, omdat Nederland beschikt over een goede data-infrastructuur met populatieregistraties van velerlei aard. Bovendien heeft Nederland een open cultuur waar onderzoekers

15 NSCR, Nationale Stimuleringsactie Empirical Legal Studies, juli 2018.

16 Bijleveld, C. (2017). *Research methods for empirical legal studies: an introduction*. Amsterdam: Bijleveld, C.

17 Van Boom, W.H. & Giesen, I. (2018). Tien jaar civilologie: hoe ver staan de luiken open? In J. Baeck (eds.) *Privaatrecht in actie!* Brugge: Die Keure.

relatief eenvoudig toegang krijgen tot gegevens over juridische geschillen en afdoeningen. Stimulering van ELS kan ertoe leiden dat Nederland in Europa een vooraanstaande rol gaat innemen op het gebied van empirisch-juridisch onderzoek.

Een van de grote obstakels voor de verdere uitbouw van ELS is dat de huidige wetenschappelijke staf aan de juridische faculteiten meestal niet geschoold is in empirische onderzoeksmethoden. Daarom is het noodzakelijk dat een nieuwe generatie empirisch-juristen wordt opgeleid die in staat is om empirisch onderzoek te doen en dat te vertalen naar de implicaties voor rechtsnormen en de rechtspraktijk. Daarnaast moeten algemeen juristen zodanig worden opgeleid dat zij ELS-bevindingen kunnen interpreteren en gebruiken. Daartoe zal een stevige investering in onderzoekcapaciteit en zal ELS in het onderwijs worden versterkt.

Extra aandacht voor ELS in het juridisch onderwijs sluit tevens aan bij de in (belangrijke delen van) de advocatuur gevoelde behoefte aan juristen met bredere kennis dan alleen het recht¹⁹. Zij komt in belangrijke mate tegemoet aan het pleidooi vanuit het juridische veld voor een *T-shaped Lawyer*, een jurist die diepgaande juridische kennis (de staander van de T) combineert met brede kennis van andere disciplines en academische vaardigheden (de ligger van de T).²⁰

Key Performance Indicators

- Nederland heeft binnen Europa aantoonbaar een leidende positie op dit terrein. Dit blijkt uit kwaliteit en kwantiteit van nationale, Europese en internationale publicaties; nationale en internationale erkenning en reputatie van onderzoeksleders en de impact van de wetenschap op de samenleving en de beroepspraktijk. In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beschouwd.
- Elk van de deelnemende faculteiten zal een of meer leerstoelhouders op dit terrein benoemen. Daarnaast versterken zij de aanwezige ELS-onderzoeksgroepen, zodat coherente onderzoeksgroepen ontstaan van substantiële omvang. Ter ondersteuning hiervan stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen – aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- Op de deelnemende faculteiten is een nieuwe generatie ELS-onderzoekers opgeleid.
- Landelijk komt er één netwerk/opleiding voor het versterken van de voor ELS benodigde onderzoeksvaardigheden van studenten, promovendi en senioronderzoekers van de deelnemende faculteiten (actieve beheersing).
- Het curriculum van de opleidingen Rechtsgeleerdheid van de deelnemende faculteiten bevat een zelfstandig herkenbare vorm van ELS-onderwijs in de vorm van een vak of een minor ter duiding van empirisch onderzoek (passieve beheersing).
- Er is een adequate infrastructuur voor ELS-data die voldoet aan eisen op het gebied van privacy, kwaliteit en beschikbaarheid voor derden.

18 Bijlage V uit Elbers, N., Malsch, M., Van der Laan, P., Akkermans, A. J., & Bijleveld, C. (2018). *Nationale Stimuleringsactie Empirical Legal Studies*. (1 ed.) Amsterdam: NSCR.

19 Snoep, M., Croiset van Uchelen, A., Rijlaarsdam, J., Ulrici M. & Visser, B.B. (2014, 17 maart) *Opleiding jurist moet breder*. NRC.

20 Mak, E. (2017). *The T-shaped Lawyer and Beyond: rethinking legal professionalism and legal education for contemporary societies*. Oratie UU.

Speerpunt 3 Digital Legal Studies

Onderzoek op het terrein van Law and Technology en Data Science concentreert zich aan de juridische faculteiten op een aantal speerpunten met eigen accenten per faculteit, zoals bijvoorbeeld data science, privacy of cybersecurity. Samen bestrijken de faculteiten het gehele veld en investeren zij specifiek in verdieping op geselecteerde gebieden. Dat maakt Nederland een sterk kennisland voor verdere ontwikkeling van onderzoek naar de digitale samenleving.

Digital justice en digitale infrastructuur

Kunstmatige intelligentie kan worden gebruikt om nieuwe inzichten op te doen of bepaalde juridische processen te versnellen. Een voorbeeld is predictive judicial decision making, waarbij algoritmes worden ontwikkeld die met een grote mate van nauwkeurigheid kunnen voorspellen tot welke uitspraak een rechter zal komen. De ingebruikname van kunstmatige intelligentie door de rechtspraak (Legal Tech) heeft ook reeds geleid tot *decentralized dispute resolution platforms* (Smart Dispute Resolution) waar systemen zonder menselijke interventie op basis van game theory tot een beslissing komen in rechtelijke geschillen.

Er is behoefte aan onderzoek is geboden waarin al in een vroeg stadium wordt gereflecteerd op de vraag hoe de rechtspraak op bovengenoemde ontwikkelingen kan of moet inspelen. Wetgevers en rechters zullen indringend met de vraag worden geconfronteerd of en hoe deze technieken kunnen helpen bij de rechtsvinding, of en in hoeverre dit de rechtseenheid (en de vergelijkbaarheid van bijvoorbeeld straftoemeting) bevordert, en, spiegelbeeldig, wat dit doet met de ruimte die de rechter nog heeft om individueel maatwerk te bieden, wat traditioneel bij uitstek is beschouwd als een asset van het gerechtelijk proces. Ook het bewijsrecht, of althans de praktische invulling en toepassing daarvan, zal opnieuw doordacht moeten worden als nieuwe digitale technieken steeds indringender kunnen worden ingezet op het terrein van de waarheidsvinding. Zo wordt in de strafrechtelijke opsporing in toenemende mate gebruikgemaakt van een groot scala aan geavanceerde onderzoeksmethoden met behulp van digitale techniek.

De komende jaren wordt ook ingezet op het versterken van de methoden en technieken van Legal Tech, zoals bijvoorbeeld *text mining*, *topic modeling* en *natural language processing*. Voor het succesvol inzetten van deze methoden in de rechtspraak en in het juridisch onderzoek is doorontwikkeling nodig. Daarbij is het essentieel de samenwerking te zoeken tussen juristen en data scientists, en te investeren in de benodigde digitale infrastructuur.

Belangrijke onderzoeksthema's zijn daarbij de balans tussen nationale en Europese regulering, *hard law* en softe zelfregulering en *code as law*; herijking van het procesrecht in het licht van Legal Tech; het ontwikkelen van een data-infrastructuur voor wetgeving en rechtspraak en ethische dilemma's bij gebruik van algoritmes.

Onderzoeksvragen:

- Welke juridische instrumenten kunnen worden aangewend om publieke en private belangen te waarborgen bij gebruik van kunstmatige intelligentie in de rechtspraak en in de samenleving;
- Hoe kan het klassieke rechtssysteem, dat is opgebouwd uit algemene regels en wordt gekenmerkt door een zekere generalisatie, ruimte bieden aan een 'recht' dat bestaat uit een veelheid aan complexe parameters, waaruit met behulp van computerkracht rechtsgevolgen voor individuen kunnen worden gedestilleerd.
- Welke doorontwikkeling in methoden is mogelijk en welke digitale infrastructuur is nodig om maatwerk en rechtvaardige oplossingen te kunnen leveren bij gebruik van kunstmatige intelligentie in de rechtspraak en in de samenleving?

Digitale transformatie: Privacy, gegevensbescherming, meningsvorming en cybersecurity

De digitalisering van de samenleving levert veel kansen op, maar vergroot tevens het risico op inbreuk op fundamentele rechten zoals privacy/gegevensbescherming, vrijheid van meningsuiting en discriminatie van burgers. Zowel in hun verhouding tot de overheid als in particuliere relaties met organisaties en bedrijven (bijvoorbeeld bij sociale media en andere digitale platforms) is het van belang dat deze belangen gewaarborgd zijn. Onderzoek op dit terrein vindt vanuit de juridische discipline op verschillende niveaus plaats, maar ook in interdisciplinair verband. Er is aandacht voor doctrinaire analyses om te bepalen of bestaande regelgeving, zoals de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG), de grondrechtenbescherming via het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en het Handvest van de grondrechten van de EU (EU-Handvest), voldoende in staat is om fundamentele rechten in de digitale samenleving te waarborgen. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de technische aspecten van de digitalisering. Verder gaat de bescherming van persoonsgegevens in de praktijk vaak gepaard met vragen over eigendom van data of zeggenschap over digitale producten (inclusief licenties). Op een algemener niveau worden normatieve vragen gesteld over de balans tussen innovatie, regulering en ethische aspecten van nieuwe technologieën

Onderzoeksvragen

- Hoe kunnen fundamentele rechten van burgers gewaarborgd blijven bij een voortschrijdend gebruik van nieuwe technologieën in de samenleving.
- Welke balans kan worden gevonden tussen innovatie en regulering.
- Hoe kunnen burgers en organisaties worden beschermd tegen cybercrime en hoe kan de nationale veiligheid worden gewaarborgd.
- Welke zeggenschap zouden burgers moeten hebben over het gebruik van hun persoonsgegevens in het economisch verkeer.
- Hoe moet in de context van vrije meningsvorming worden omgegaan met vragen rond onder meer profilering en disinformatie, evenals de rolverdeling van betrokken stakeholders?

Belangrijke onderzoeksthema's zijn daarbij de verhouding tussen opsporingsbevoegdheden en bescherming van fundamentele rechten; het waarborgen van toegang tot (overheids) diensten voor alle burgers; eigendom van data/persoonsgegevens; vrije meningsvorming, de balans tussen contractuele en andere economische rechten en bescherming van persoonsgegevens; en regulering via het recht of via technologie.

Key Performance Indicators

- Deelnemende faculteiten zijn nationaal en internationaal leidend op het terrein van fundamenteel en interdisciplinair onderzoek naar de normatieve en andere aspecten van de digitale samenleving. Er komen intensieve vormen van samenwerking en valorisatie op transatlantisch niveau, resulterend in internationaal leiderschap op dit terrein. Leiderschap blijkt uit de internationale erkenning en reputatie van onderzoekers en de impact van de wetenschap op de samenleving. In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beoordeeld.
- Deelnemende faculteiten investeren in de versterking van bestaande topinfrastructuur en de verdere ontwikkeling ervan in onderwijs en onderzoek. Verdere internationalisering wordt bevorderd onder meer door het aangaan van (interdisciplinaire) samenwerkingsverbanden en activiteiten zoals de organisatie van jaarlijkse grote conferenties; deelname aan buitenlandse conferenties; publicaties en deelname aan tijdschriftredacties in gezaghebbende internationale en nationale tijdschriften.
- Deelnemende faculteiten vormen consortia met (internationale) instituten en realiseren financiering uit onderzoeksfondsen.
- Elk van de deelnemende faculteiten richt een coherente onderzoeksgroep in van substantiële omvang onder leiding van een leerstoelhouder op dit terrein. Ter ondersteuning hiervan en voor het opleiden van nieuwe onderzoekers met expertise stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen - aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- In het onderwijscurriculum van de betrokken faculteiten is zowel in de bachelor- als in de masterprogramma's wezenlijk aandacht voor het speerpunt, zoals bijvoorbeeld in de vorm van capita selecta, minoren, mastertracks of masterprogramma's.

Speerpunt 4 Conflictoplossende instituties

De rechtswetenschap ziet het als haar missie bij te dragen aan een fundamentele herbezinning op het probleemvoorkomend en probleemoplossend vermogen van de rechtsstatelijke instituties. Twee deels tegenstrijdige ontwikkelingen vragen reflectie. Enerzijds verlangt het publiek voor grote en nieuwe maatschappelijke problemen effectieve en snelle oplossingen. Daarvoor wordt een steeds indringender beroep gedaan op de rechtspraak (bijvoorbeeld bij klimaatvraagstukken en aansprakelijkheidstellingen rondom gaswinning of militaire missies, waarbij steeds vaker grondrechten worden ingeroepen) en op de politieke en bestuurlijke instituties (denk aan het voorkomen van huiselijk geweld, terrorisme of nieuwe financiële crises). De verwachtingen over het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van die instituties zijn hoog. Het idee groeit – zowel bij de burger als de overheid – dat het rechtssysteem daartoe een effectiever instrumentarium moet bieden. Anderzijds leeft onder de bevolking de gedachte dat overheidsinstituties de voeling met hun leefwereld kwijt zijn. Bovendien is de rechtspraak voor een deel van de burgers steeds moeilijker toegankelijk. Door toegenomen fragmentering en polarisering is de verbinding met de samenleving voor alle instituties complexer geworden. Het gezag van bestuur, wetgever en rechter in de samenleving staat onder druk. Tegelijkertijd moeten zij effectieve oplossingen bieden voor grote en nieuwe maatschappelijke problemen. Met oog daarop richt dit speerpunt zich op het vergroten van de slagkracht van de instituties en van het juridisch instrumentarium met als doel hun gezag en legitimiteit in onze fragmentariserende samenleving te behouden.

Het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van de bestuurlijke instituties

De afgelopen decennia nam het toezicht van bestuurlijke instituties op cruciale maatschappelijke sectoren sterk toe. Zo heeft het financiële toezichtrecht een hoge vlucht genomen, waarbij de financiële crisis van 2008 een sterke katalysator is geweest. Een vergelijkbare centralisering van institutionele actie geldt voor toezicht op andere vitale sectoren, zoals de voedselvoorziening, de energiesector, de zorg, de verkeersveiligheid en het onderwijs. Van de bestuurlijke instituties wordt verwacht dat zij de burger bescherming bieden tegen (deels nieuwe, deels nieuw ontdekte) risico's die op deze terreinen bestaan – en waarover goed geïnformeerde burgers ook steeds meer weten. Tegelijkertijd worden decentrale instituties zoals gemeenten belangrijker op allerlei andere terreinen, zoals het sociale domein en het zorgdomein. Ook in migratiekwesties en duurzaamheidskwesties nemen zij steeds meer het voortouw. Van de wetgever wordt verwacht dat deze snel en efficiënt op maatschappelijke problemen inspeelt.

Belangrijke onderzoeksthema's zijn onder andere de integriteit van de staatsmachten, de wisselwerking tussen recht en markt, en de rechtsbescherming tegen de overheid, inclusief vragen over overheidsaansprakelijkheidsrecht.

Onderzoeksvragen:

- Welke verbeteringen van het juridische instrumentarium kunnen de slagkracht van de bestuurlijke instituties vergroten en welke grenzen stellen mensenrechten, constitutie en rechtsstaat daaraan.
- Hoe is de tegenstrijdige beweging van centralisering en decentralisering te duiden en wat zijn de gevolgen daarvan voor het institutionele kader.
- Waar ligt de juiste balans tussen publieke en private mechanismen van toezicht en probleemvoorkoming en welke oplossingen kan het recht bieden voor gebreken bij het toezicht.
- Hoe kunnen de integriteit en legitimiteit van de bestuurlijke en volksvertegenwoordigende instituties worden behouden in onze fragmentariserende samenleving?

Het probleemvoorkomend en -oplossend vermogen van de rechtspraak

Gerechtelijke procedures zijn tijdrovend, kostbaar en emotioneel belastend. Begrijpelijkerwijs wordt er steeds meer naar gestreefd een onnodig beroep op de rechter te voorkomen. Op alle rechtsgebieden worden uiteenlopende initiatieven voor buitengerechtelijke geschilbeslechting ontplooid, bijvoorbeeld via klachteninstituten of bestuurlijke voorprocedures. Tegelijkertijd blijft het voor alle rechtsterreinen cruciaal dat de toegang tot een faire, efficiënte en effectieve rechterlijke procedure voor een overheidsrechter beschikbaar is – vooral ook voor de zwakkeren in de samenleving. Juist zij mogen van recht en rechter bescherming verwachten. De drempel om naar de rechter te stappen is de laatste jaren door bezuinigingen echter juist hoger geworden.

Daar waar burgers - en civil society - wél de weg naar de rechter weten te vinden, vragen zij steeds meer van die rechter. De rechter is de laatste jaren in toenemende mate verworden tot een 'maatschappelijke probleemoplosser'. Waar men van mening is dat de andere instituties achterblijven, wordt een beroep gedaan op de rechter: van klimaatbescherming tot zwarte piet, van fijnstofuitstoot tot tabaksmisbruik, van toenemend gebruik van de Engelse taal in het onderwijs tot gasboringen. De verwachtingen van wat de rechter vermag zijn hier hoog, soms wellicht te hoog.

Belangrijke onderzoeksthema's zijn daarbij onder meer de effectiviteit en rechtvaardigheid van buitengerechtelijke geschiloplossingen, de balans tussen publiek en privaatrecht, de (on)wenselijkheid van drempels voor toegang tot de rechter, herijking van procesrecht, de conflictoplossende attitude van de rechter en diens responsiviteit en sensitiviteit, het conflictoplossend vermogen van het (straf)recht door effectieve waarheidsvinding, de juiste balans tussen rechterlijke terughoudendheid en rechterlijk activisme, uitspraakbevoegdheden van de rechter en hun effectiviteit en legitimiteit, en de juiste mate van dialoog tussen nationale en internationale rechterlijke fora.

Onderzoeksvragen

- Wanneer en hoe kunnen conflicten effectief en rechtvaardig buiten de rechtszaal worden opgelost;
- Hoe blijft het ultimatum remedium van de gang naar de rechter voor iedereen mogelijk;
- Hoe kan het rechterlijk instrumentarium worden verbeterd om geschillen die de rechter worden voorgelegd daadwerkelijk en effectief op te lossen;
- Hoe kan de rechter zijn rol als probleemoplosser voor grote maatschappelijke vraagstukken het beste vervullen en welke grenzen zijn er voor die rol?

Key performance indicators

- Nederland behoort tot de leidende wetenschapslanden op dit terrein, blijkend uit kwaliteit en kwantiteit van nationale, Europese en internationale publicaties; nationale en internationale reputatie van de onderzoeksleders en de impact van de wetenschap op samenleving en beroepspraktijk (wetgeving, rechtspraak en bestuurlijk beleid). In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beoordeeld.
- Elk van de deelnemende faculteiten richt een coherente onderzoeksgroep in van substantiële omvang onder leiding van een leerstoelhouder op dit terrein. Ter ondersteuning hiervan stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen – aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- De betrokken faculteiten zetten binnen Nederland op het speerpunt gerichte wetenschappelijke consortia op met deelname vanuit de praktijk. Na drie jaar wordt een Europees consortium met betrokkenheid vanuit de EU en de Raad van Europa tot stand gebracht. De consortia realiseren gezamenlijke publicaties, nationale, Europese en internationale congressen en succesvolle aanvragen voor EU-projecten, zoals onder Horizon Europe.
- Bij de onderzoeksprogramma's en – projecten rond het speerpunt worden stakeholders uit het publieke en private domein intensief betrokken. Hun waardering blijkt uit deelname aan congressen, postacademisch onderwijs, contractonderzoek en advieswerk.
- In het onderwijscurriculum van de betrokken faculteiten is zowel in de bachelor- als in de masterprogramma's wezenlijk aandacht voor het speerpunt, zoals bijvoorbeeld in de vorm van capita selecta, minoren, mastertracks of masterprogramma's.

Speerpunt 5 Transformatieve werking van globalisering in het recht

De rechtswetenschap ziet het als een van haar belangrijke taken om een internationaal leidende bijdrage te leveren aan de kennis over hoe het recht processen van globalisering kan vormen en sturen, zodat de belangen van individuen, groepen en samenlevingen beter beschermd worden. Drie redenen liggen ten grondslag aan de ambitie om de komende jaren sterk op dit onderwerp in te zetten:

- Het recht heeft een belangrijke rol bij het realiseren van kansen van globalisering, bijvoorbeeld door het faciliteren van toegang tot goederen en diensten, informatie, kennis, onderwijs en zorg. Het is van groot maatschappelijk belang deze rol van het recht verder te optimaliseren.
- Het recht heeft ook een belangrijke rol bij het effectief reageren op bedreigingen die globalisering met zich meebrengt; zo moet het recht ook deel zijn van de oplossing van bedreigingen als financiële instabiliteit, globalisering van gezondheidsrisico's, milieueffecten van groei in consumptie, klimaatverandering, en migratie.
- Het vermogen van het recht om kansen te helpen realiseren en effectief te reageren op bedreigingen, is zelf aan sterke verandering onderhevig. Globalisering heeft een transformatieve werking op het recht, omdat het gepaard gaat met verschuiving van effectieve macht van staten naar andere niveaus waar publiek gezag wordt uitgeoefend, en naar andere (ook private) actoren die zich vergaand onttrekken aan traditionele rechtssystemen. Globalisering heeft ook een transformatieve

werking voor het recht van de Europese Unie (EU), nu de EU haar rol claimt bij het mitigeren van de negatieve gevolgen van globalisering en het versterken van de positieve effecten ervan, rechtstreeks voor onze regio (bijvoorbeeld consumentenbescherming), en indirect door de standaard te zetten (bijvoorbeeld de Algemene Verordening Gegevensbescherming). Globalisering dwingt ook tot transformatie van het internationale rechtssysteem: we zien nieuwe vormen van samenwerking en organisatie, nieuwe vormen van regulering, mengvormen van publieke/private samenwerking en ook hier nieuwe vormen van geschillenbeslechting.

Tegen deze achtergrond van het belang van recht in relatie tot globalisering, en de veranderingen die het recht zelf ondergaat als gevolg van globalisering, zet de rechtswetenschap in het bijzonder in op drie onderzoekslijnen.

Transformatie van legitimiteit: democratie, rechtsstaat en verantwoordelijkheid

De uitoefening van publiek gezag op internationaal en Europees niveau en de grotere rol van andere actoren – die direct voortvloeien uit globalisering - leidt tot een fundamentele transformatie van de wijze waarop kernwaarden als democratie, rechtsstaat en verantwoordelijkheid (traditioneel verbonden aan de dominante rol van de staat en nationaal recht) gestalte krijgen. Mogelijk leiden zij ook tot een transformatie van deze kernwaarden zelf. Vragen over legitimiteit van publiek gezag in een nieuwe reconfiguratie leiden tot terugtred en betwisting van bovennationaal recht. Dit gaat ten koste van het vermogen van die rechtssystemen om kansen van globalisering te realiseren en te reageren op bedreigingen. Een bijkomende uitdaging ligt in de opmars van transnationale instellingen als multinationals, de verandering van de dragers van het publiek debat (sociale media) en informatie.

Onderzoeksvragen:

- Wat is de impact van Europeanisering en internationalisering van het recht op legitimiteitsprocessen die in het hart liggen van liberale democratieën?
- Wat zijn de gevolgen voor democratische rechtsvorming van een enerzijds globaliserende, maar anderzijds wereldwijd steeds verder versplinterende publieke sfeer. En hoe kan de waarde van democratische rechtsvorming in deze situatie nieuwe vormen aannemen?
- Zijn de internationale en Europese besluitvormingsprocessen voldoende transparant en open voor inspraak, voor bedrijven en maatschappelijke organisaties, en hoe kan het recht het belang van transparantie waarborgen?
- Is de doctrine van de machtenscheiding nog relevant in een globaliserende wereld, en hoe kan het recht bijdragen aan nieuwe evenwichten?
- Hoe kunnen verschillende rechtssystemen samenwerken om democratische en rechterlijke controle en verantwoordelijkheid te waarborgen?

Verplaatsing van de behartiging van publieke belangen naar andere actoren

Een tweede thema is de verplaatsing van politiek, en de behartiging van publieke belangen naar andere actoren dan de staat en internationale organisaties, zoals informele internationale instituties, expertgroepen, maar ook private actoren. Traditionele vormen van regulering via verdragen en internationale organisaties maken plaats voor mengvormen van publieke en private regulering (visserij, ontbossing, klimaat) en samenwerking (publiek-private partnerships op het gebied van global health). Dit proces biedt kansen als nieuwe actoren, vaak met meer middelen en expertise, betrokken worden. Zo bieden de toename van (vaak in internationale verbanden ontwikkelde) natuurwetenschappelijke en medische kennis en de beschikbaarheid van private financiering kansen op versterking van de behartiging van publieke belangen. De vraag is hoe de huidige globaliserende rechtsorde deze kansen optimaal kan faciliteren. De verplaatsing van behartiging van publieke belangen kent ook risico's, omdat deze actoren niet zijn ingebed in het recht en verzekerd moet blijven dat het recht voldoende waarborgen blijft bieden voor de bescherming van publieke belangen.

Onderzoeksvragen:

- Hoe kunnen publieke belangen juridisch worden geborgd in publiek-private samenwerking op internationaal niveau (gezondheidszorg, visserij, certificatie).
- Hoe kan het recht de voordelen van internationale publiek-private samenwerking beter faciliteren.
- Aan welke voorwaarden moeten internationale expert-organisaties zoals het Intergovernmental Panel on Climate Change voldoen gezien hun invloed op democratie en rechtspraak.
- In hoeverre kunnen staten via uitoefening van extraterritoriale jurisdictie niet statelijke actoren onderwerpen aan nationaal recht – bijvoorbeeld bij actoren als Facebook en Google.
- In hoeverre kan het (internationaal) privaatrecht een middel worden voor het realiseren van publiek doelen door private actoren?

Effectieve rechtsbescherming

Een kernfunctie van rechtssystemen is het waarborgen van toegang tot het recht voor burgers. Dit betreft niet alleen bescherming van individuen tegen macht, maar ook het optimaliseren van de kansen (toegang tot diensten en producten) die globalisering voor burgers kan bieden. Het proces van globalisering verandert toegang tot het recht en effectieve rechtsbescherming fundamenteel. In een situatie waarin de band tussen overheid en burger niet meer bepalend is, waar macht is verspreid over verschillende gezagsniveaus en verschillende actoren, of waar de overheid nieuwe vormen van regulering gebruikt (zoals soft law of technische standaards), verandert de bescherming van individuele vrijheid, bescherming tegen willekeur, bevordering van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid en bescherming van kwetsbare groepen (werknemers, consumenten, patiënten, minderheden).

Onderzoeksvragen:

- Hoe kan de positie van rechtszoekenden worden beschermd in een situatie waarin rechtsregels op verschillende niveaus (nationaal, Europees en internationaal) worden gearticuleerd en waarin effectieve macht verschuift naar private actoren.
- Hoe kunnen staten door verruiming van regels over rechtsmacht, en nieuwe vormen van samenwerking, effectieve bescherming bieden tegen private actoren die vanuit andere landen opereren, maar transnationale impact hebben op fundamentele rechten en publieke waarden als milieubescherming en gezondheid.
- In hoeverre biedt privatisering van geschillenbeslechting in grensoverschrijdende geschillen een adequate compensatie voor de verandering van traditionele rechtsbescherming.
- Hoe kan de strategie van de EU gericht op rechtsbescherming (bijvoorbeeld bescherming van consumenten tegen risico's van een wereldwijde digitale markt door hun toegang tot het recht te verbeteren, onder andere via de New Deal for Consumers), effectief werken in relatie tot actoren buiten het grondgebied van de EU.
- Wat is in deze veranderende omgeving nog de rol van bovennationale mensenrechten als waarborg voor rechtsbescherming, gezien het feit dat zij niet direct van toepassing zijn op andere actoren dan staten?

Key performance indicators

- Nederland behoort tot de internationaal toonaangevende landen op dit wetenschappelijke terrein, blijkende uit kwaliteit en kwantiteit van wetenschappelijke publicaties in internationale toptijdschriften; internationale erkenning en reputatie van de onderzoekers, en de impact van de wetenschap op het nationale en internationale debat over rechtsontwikkeling. In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beoordeeld.
- Elk van de deelnemende faculteiten richt een coherente onderzoeksgroep in van substantiële omvang onder leiding van een leerstoelhouder op dit terrein. Ter ondersteuning hiervan stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen – aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- De deelnemende faculteiten hebben effectieve samenwerkingsverbanden met ministeries, internationale organisaties en maatschappelijke partners gerealiseerd, die een effectieve kenniscyclus ondersteunen, zodat onderzoek vraag gestuurd is en de uitkomsten impact hebben op het debat over de rechtsontwikkeling.
- De partners hebben een structurele samenwerking met nationale en internationale actoren gerealiseerd in de vorm van deelname in advies- en expertorganen.
- De samenwerkende universiteiten nemen een vooraanstaande plek in in het aanjagen van het publieke debat over transformatieve werking van globalisering in het recht. Dit blijkt onder meer uit policy reports, blogs, media-optredens.
- De partners doen met succes mee in internationale consortia-aanvragen en slagen erin om de capaciteit voor kennisvermeerdering op deze wijze structureel te versterken en de eerste geldstroomfinanciering structureel aan te vullen met externe financiering.
- In het onderwijscurriculum van de betrokken faculteiten is zowel in de bachelor- als in de masterprogramma's wezenlijk aandacht voor het speerpunt, zoals bijvoorbeeld in de vorm van capita selecta, minoren, mastertracks of masterprogramma's.

Speerpunt 6 Herijking van publieke belangen in private verhoudingen

Publieke, boven-individuele belangen werken in toenemende mate door in private verhoudingen. De overheid heeft de laatste decennia vele taken – en daarmee ook publieke belangen – als het ware ‘ge-outsourced’ aan de burger, in vertrouwen op de regulerende werking van de markt. Naast semipublieke instellingen en supranationale organisaties is vooral ook aan private partijen een steeds belangrijker rol toebedeeld bij de regulering en bescherming van publieke belangen. Privaat ontwikkelde arrangementen zouden beter aansluiten bij moderne concepten van autonomie en individualiteit, en effectiever en efficiënter ordenend werken.

De interactie van publieke en private belangen is de afgelopen jaren alleen maar complexer geworden, waarbij een eenduidige afbakening van private en publieke belangen lang niet altijd mogelijk is en deze belangen ook niet altijd lijnrecht tegenover elkaar staan. Zo kan beargumenteerd worden dat de individuele wilsautonomie – die zich bijvoorbeeld uit in contractsvrijheid – ook een publiek belang is. Of het nu gaat om het privatiseren van voorheen openbare diensten of activiteiten van publiek belang (bijvoorbeeld ProRail, PTT, UWV of de energiesector), om zelfregulering in bepaalde marktsectoren (bijvoorbeeld gedragscodes in de financiële sector), of om het bepalen van de publieke verwachtingen voor private activiteiten (bijvoorbeeld de overheidsingrepen bij banken of verzekeraars), het resultaat is een complexe mix van belangen en actoren; soms in concurrentie, soms in coalitie. Hier komt bij dat markten niet langer samenvallen met de grenzen van de staat, net zomin als de effecten van economische activiteiten bij de grenzen ophouden. Er is een sterke opkomst van wereldwijd opererende grote private partijen, zoals hi-tech bedrijven als Google, Amazon en Facebook. Kenmerkend is dat zij minder gebonden zijn aan grenzen van nationale soevereiniteit en jurisdictie, maar in de praktijk een veelal dominante maatschappelijke positie innemen en het leven en welzijn van burgers mede bepalen. Daarnaast werken private partijen steeds meer in samenwerkingsverbanden om zo hun eigen belangen sterker te kunnen behartigen.

Nieuwe uitdagingen

De bescherming van publieke belangen langs private weg komt door de hiervoor genoemde ontwikkelingen steeds meer onder druk te staan, zowel in Nederland en Europa als op internationaal niveau. In deze veranderende wereld wordt de vraag actueler hoe boven-individuele publieke belangen het beste verankerd kunnen worden. Traditionele concepten staan ter discussie. Een herijking is nodig. Zo bestaan er bijvoorbeeld mede naar aanleiding van de recente wereldwijde financiële crisis verschillende opvattingen over de vraag of een meer centrale, sturende rol van de overheid voor maatschappelijk essentiële sectoren noodzakelijk is. Een belangrijke factor hierbij is ook dat de te beschermen – soms onderling conflicterende – publieke belangen in aard en omvang toenemen. Centraal staat de vraag in hoeverre in de 21e eeuw tegen de achtergrond van de trend naar een compacte(re) overheid publieke belangen en waarden via private verhoudingen effectief kunnen worden geborgd in een rechtssysteem, dat mede is gebaseerd op zelfregulering en autonomie van private partijen. Met name het noodzakelijke streven naar een duurzamere samenleving, zoals vastgesteld in de Sustainable Development Goals (SDGs) van de Verenigde Naties, stelt Nederland, Europa en de rest van de wereld voor grote uitdagingen. Dit betreft vooral publieke belangen en waarden, zoals mensenrechten (bijvoorbeeld bescherming van het gezinsleven en van eigendomsrechten), milieu- en klimaatbeleid, distributie van welzijn en zorg, sociale zekerheid en werknemersrechten, belastingheffing, algemene nutsvoorzieningen, stabiliteit van de financiële sector, mededingingsrecht en de positie van consumenten en van investeerders, goed ondernemingsbestuur (governance). Op al deze terreinen dringt de vraag zich op of de beginselen van behoorlijk bestuur die gedurende jaren het gedrag van de overheid hebben genormeerd mutatis mutandis ook moeten worden toegepast op private partijen die betrokken zijn bij de borging van publieke belangen.

Deze overkoepelende vragen op het grensvlak van legitimiteit en juridische effectiviteit vereisen onder meer onderzoek naar de huidige mix van private, maatschappelijke en publieke belangen en actoren op relevante beleidsterreinen, de interne consistentie van juridische regelingen, de kosten en effecten van regelingen zowel in materiële zin als gelet op de behaalde immateriële doelen (waarden), de invloed van Europeanisering en globalisering, de impact van depolitisering van de beleidsvorming door de overheid, en publiek-private samenwerkingsverbanden.

De geschetste onderzoeksagenda vraagt niet alleen om nationaal, internationaal en rechtsvergelijkend normatief en empirisch onderzoek, maar ook om crossdisciplinair en cross-sectorale onderzoekssamenwerking, gebruikmakend van de inzichten van de sociale en geesteswetenschappen.

Op deze wijze is een integrale probleemaanpak gewaarborgd. Deze is noodzakelijk om tot concrete beleidsaanbevelingen en bruikbare oplossingen voor het genoemde maatschappelijke vraagstuk te komen. Daarnaast is het ter bevordering van de praktische relevantie en de maatschappelijke impact van het onderzoek van belang om relevante publieke en private stakeholders bij de onderzoeksagenda te betrekken.

Onderzoeksvragen:

- Kan en moet de presumptie van het overheidsmonopolie op het behartigen van publieke belangen overeind blijven? Dit vereist onderzoek naar de vraag welke (rechts)beginselen leidend zijn bij het besluit om publieke belangen langs private verhoudingen te borgen (bijvoorbeeld met betrekking tot de democratische legitimatie en het waarborgen van het vertrouwen van burgers in de overheid).
- Welke publieke belangen kunnen alleen door de overheid worden geborgd en op welk governance niveau, nationaal, Europees of internationaal.
- Welk juridisch kader is vereist om private partijen effectiever bij de waarborging van publieke belangen te betrekken? In hoeverre kan het recht binnen dit perspectief bijdragen aan een goed evenwicht tussen private en publieke belangen.
- Fundamenteel is ten slotte ook de rol van rechtsbescherming in onze veranderende wereld. Op welke wijze kan een effectieve handhaving van langs private weg verankerde publieke waarden het beste worden gegarandeerd? En, in verband daarmee, welke institutionele structuren zijn daarvoor nodig?

Key Performance Indicators

- Nederland behoort tot de internationaal toonaangevende landen op dit wetenschappelijke terrein, blijkend uit de kwaliteit en kwantiteit van wetenschappelijke publicaties in gezaghebbende (inter)nationale tijdschriften; internationale erkenning en reputatie van de onderzoeksleders en impact op het (inter)nationale debat over dit speerpunt. In evaluaties, zoals het SEP, wordt het onderzoek als zeer goed tot excellent beoordeeld.
- Elk van de deelnemende faculteiten richt een coherente onderzoeksgroep in van substantiële omvang onder leiding van een leerstoelhouder op dit terrein. Ter ondersteuning hiervan stellen zij een – in onderling overleg nader te bepalen - aantal PhD-posities in en creëren zij een aantal postpromotieplekken.
- De deelnemende faculteiten lopen voorop in het maatschappelijke debat over het speerpunt. Dit blijkt onder meer uit blogs en media-optredens en consortiumvorming met partneruniversiteiten en private en publieke stakeholders. Zij realiseren gezamenlijke publicaties, organiseren nationale, Europese en internationale congressen en zijn succesvol in aanvragen in het kader van de Nationale Wetenschapsagenda en in EU-projectaanvragen, zoals onder Horizon Europe (Global Challenges and Industrial Competitiveness).
- In het onderwijs curriculum van de betrokken faculteiten is zowel in de bachelor- als in de masterprogramma's wezenlijk aandacht voor het speerpunt, zoals bijvoorbeeld in de vorm van capita selecta, minoren, mastertracks of masterprogramma's.

Implementatie, budget en beoordeling

De ontwikkeling van het sectorplan Rechtsgeleerdheid als onderdeel van het domeinbeeld SSH is in nauwe samenwerking tussen de decanen Rechtsgeleerdheid tot stand gekomen. De Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid zal toezien op landelijke afstemming van de facultaire bestedingsplannen die in het kader van dit sectorplan zullen worden ingediend. Om dit in goede banen te leiden is een aantal faculteiten gevraagd de coördinatie op zich te nemen van een van de speerpunten waar zij aan gaan deelnemen, zodat focus en inzet in een speerpunt per afzonderlijke faculteit optimaal geregeld is. De Raad van Decanen bewaakt de voortgang en de coherentie en is verantwoordelijk voor de indiening van alle voorstellen.

De Raad van Decanen heeft niet gekozen voor een voorstel voor verdeling van middelen per afzonderlijk speerpunt. Op deze manier heeft de landelijke commissie maximale beoordelingsruimte voor allocatie van de middelen. De faculteiten wordt gevraagd bestedingsplannen in te dienen met een gemiddelde omvang van € 600 duizend per jaar. De landelijke commissie heeft bij haar beoordeling een bandbreedte van € 400 duizend tot € 800 duizend. Gelet op de omvang van de onderzoekscapaciteit van de OU is afgesproken dat de toekenning voor deze faculteit zich beperkt tot maximaal € 300 duizend.

Bij de beoordeling van de bestedingsplannen en het gebruik van de bandbreedte zal de landelijke commissie de volgende criteria hanteren:

- De kwaliteit van de ingediende facultaire voorstellen. Daarbij gaat het zowel om de argumentatie voor de deelname aan een of twee specifieke speerpunten, als om het track record van het facultaire speerpunt en van de onderzoeksgroep(en) die hierin gaan participeren.
- De ambitie van de facultaire plannen. Daarbij gaat het om de ambitie die spreekt uit de facultaire key performance indicators in relatie tot de in dit document geformuleerde landelijke key performance indicators.
- De mate waarin de voorstellen structureel doorwerken in de facultaire strategie. Daarbij gaat het om aantoonbare doorwerking in het leerstoelenplan, het HR-beleid, de strategie voor onderwijs en impact.
- De inzet van eigen facultaire middelen naast de middelen die aangevraagd worden.
- De mate waarin landelijke samenwerking rond de speerpunten wordt gerealiseerd.

Samen Sterker

Colofon

Vormgeving: Studio Corina van Riel, Amsterdam - studio-cvr.nl

Tekstcorrectie: Ellen Janssen - ellenproducties.nl

Beeld omslag: Shutterstock

Basisontwerp infographic op pagina 8: WIM Ontwerpers, Den Haag

November 2018

Sammen Sterker

November 2018